

TARİHTE RENK

Şerefeddin Yalrkaya

Yer yüzü, insanlar tarafından daima büyüyüp, küçülen ve üzerlerindeki hâkimiyetleri daima değişen siyasî parçalara ayrılmış ve ayrılmakta bulunmuş olduğu gibi, eski coğrafyacılar tarafından da, vehmî olarak, böyle parçalara ayrılmıştı; şu farkla ki, bunlardaki hudut, siyasî olmadığından, daima sabit kaldığı gibi, üzerlerindeki hâkimiyet de beşerî olmamakla, tebeddül den daima masundu. Batlamyos'un coğrafyasını ve ondan naklen yazılmış olan eski coğrafya, kozmografya, tarih ve tıp kitaplarını görenler ve hattâ, „yedi iklim,¹ dört köşe“ tabiri ile, dillerde dolaşan avamî kanaati işitmiş olanlar bilirler ki, yer yüzü, eski âlimler tarafından, yedi iklime ayrılmıştı.²

Bu iklimlerin ayrı ayrı birer hükümdarları vardı ve bu yedi hükümdar, gökteki yedi yıldız idi: 1. İklim — *Hind* diyarı, hâkimi — *Zuhal*; 2. iklim — *Çin* diyarı, hâkimi — *Müşteri*; 3. iklim — *Türk* diyarı, hâkimi — *Mirrih*; 4. iklim — *Horasan* diyarı, hâkimi — *Güneş*; 5. iklim — *Maveraünnehr*, hâkimi — *Zühre*; 6. iklim — *Rum* diyarı, hâkimi — *Utarit* ve

¹ Denizler de 7 deryaya ayrılmıştı. Bunların da kara, ak, kırmızı ve sarı olmaları, görünüşleri itibarı ile olduğu gibi, eski bir tarih ile alâkaları olmak ihtimali de vardır.

² Bk. Muhiddin ibn Arabî, *Fütuhât* (II, 599, Mısır basm., 1293): — „Cenab-ı hak yer yüzünü yedi iklim üzere yaratmış ve bunlardan her birine, *ebdal* tesmiye etmiş olduğu mümin kullarından birini tayin etmiştir; bu iklimlerin her birinin vücudunu bu zatlar vasıtası ile idare etmektedir. Birinci iklimin işleri birinci semadan gelir ve buraya bu semanın en büyük yıldızının ruhaniyeti bakar“.

Bu birinci iklimi hıfz ve idare eden *bedel*, İbrahim peygamberin kalbi üzere bulunur. Bundan sonra, bu suretle ikinci, üçüncü v.s. iklimlerin işlerinin ikinci, üçüncü v.s. semalardan geldiğini, bu iklimlere ikinci, üçüncü v.s. göklerdeki en büyük yıldızların ruhaniyetlerinin bakmakta olduğunu ve bu iklimleri hıfz ve idare eden diğer *bedel*'lerin de muhtelif peygamberlerin kalpleri üzere bulduklarını söylüyor. Bunlarla (yedi *ebdal* ile) Mekke'nin haremünde Hambelîlerin Hatim'i arkasında görüşüğünü, bunlardan başka bunlara benzeyen tek bir adamla Konya'da buluştuğunu ve bu zatın İranlı ساقط العرش 'm oğlu سقيط الرفرف olduğunu söylemektedir.

Batınîlerce, dünya 12 cezireye ayrılmış olup, her biri bu cezirelerden birine sahip olmak üzere, 12 hüccetleri var idi. Meşhur Nâsır-ı Husrev, Horasan ceziresinin sahibi idi (bk. Şerefeddin Yalrkaya, *Nâsır-ı Husrev*, İlahiyat Fakültesi mecm., V—VI).

7. iklim — *Bulgar* diyarı, hâkimi — *Ay*. Bu hâkimler kendilerine ait olan ve hâkimiyetleri altında bulunan yerleri, ordular ve kanunlar ile değil, inikâs ettirdikleri ziyalar, bunların bir birleri ile olan taaküsleri ve bir birine nisbeten uzaklaşmak ve yakınlaşmak v.s. vaziyetleri ile, idare ederler. Bunların her biri bir iklime, haftanın günlerinden birine ve muhtelif saatlere hâkim oldukları gibi, semada dahi yedi gökten birine hâkim bulduklarından, yerde yedi iklim ve semada yedi gök olmuştur. Her gün bunlardan birine ibadet edildiğinden, haftanın günleri de yediye inhisar etmiştir. Eski tababetin esas nazariyesi olan dört tabiat ve mizaç (sıcaklık, ıslaklık, kuruluk ve soğukluk) bunlara da tatbik edildiğinden, bu yıldızların da ayrı ayrı tabiat ve mizaçları vardır. Bunlar semadaki muhtelif vaziyetleri ile, bu mizaçlarının her hangi bir nisbet dahilinde yekdiğeri ile muadeleleri neticesi olarak, yer yüzünde hâkim buldukları iklimlerde doğan insan ve hayvanlara, bunların ah-lâk ve mizaçlarına ve umumiyetle bu iklimdeki şu'un ve hâdisata mües-sir olmaktadır.

Bu yıldızların ayrı ayrı renkleri de vardır: 7. göğe hâkim olan *Zuhâl* (Nahs-i ekber, Keyvan, Saturn), siyahtır, (tabiatı, ifrat derecede, soğuk ve kurudur; ahmaklık, cahillik, korkaklık ve yalan gibi şeyler, bu yıldızın mahsusatındandır; çarşamba gecesi ile cumartesi gününe hâkimdir; madeni, kurşundur ve bundan dolayı eski kimyacılarca kurşuna *zuhâl* tabir edilirdi);¹ 6. göğe hâkim olan *Müşteri* (*Sâd-i*

¹ Eski iran şairleri bu seyyareler hakkındaki eski kanaati bütün şiirlerinde tere-nüm ederler idi; hattâ Nizamî, *Heft peyker*'ini bu 7 seyyare, bunların renkleri ve tabi-atları esasına iptina ettirmiştir. Bu şair aşağıdaki beyitleri ile bunları söylemektedir:

کرد بر طبع همت سیاره	هفت کنید درون آن باره
بر مزاج ستاره کرده قیاس	رنگ هر کنیدی ستاره شناس
در سیاهی چو مشک پنهان بود	کنیدی کوز قسم کیوان بود
صندلی داشت رنگ پبرایه	وانکه بودش ز مشتری مایه
کوهی سرخ بود در بارش	وانکه مریخ بست پرکارش
زرد بود آن چه از سمایل زر	وانکه از آفتاب داشت خبر
بود رویش چوروی زهره سپید	وانکه از زیب زهره یافت امید
بود پروزه کون ز پروزی	وانکه بود از عطاردش روزی
داشت سر سبزی ز طلعت شاه	وانکه مه کرد سوی بر جش راه

Bizim şairlerimiz de şiirlerinde *Zuhâl*'in siyah — açık kahve rengine işa-retler yaparlar. Bk. Bakî:

Bâlâ-yı çerh-i heftüme keyvan-ı köhne sâl
Oturmuş idi niteki hindu-yi pilbân.

Burada Keyvanı hinduya benzetmesi, ikisinin de siyah olmaları münasebeti iledir. Şeyh Galip, *Hüsn-ü aşk*'ta, miracı tasvir ederken, şöyle diyor:

ekber, Bercis, Jupiter), açık kahve rengindedir (tabiatı, mutedil surette sıcak ve kurudur; ilm, hilm, haya, tevazu, kerem ve telâkat-ü belâgat, bu yıldız has sıfatlardır ve bunun için, iran ve bizim eski şiirlerimizde ona *hatib-i felek* ve *kazi-i sipih* tabirleri vardır; 5. göğe hâkim olan *Mirrih* (Behrâm, Mars), kırmızıdır (harp, şecaat, hiddet ve kuvvet, bu yıldızın vasıflarındandır); 4. göğe hâkim olan *Güneş*, sarıdır; 3. göğe hâkim olan *Zühre* (Nahit, Venus), yeşildir; 2. göğe hâkim olan Utarit, göktür; 1. göğe hâkim olan *Ay*, beyazdır.

Her hangi bir kimse nerede ve ne zamanda doğarsa, hususî surette bu yıldızlardan birini ve umumî surette bu yıldızların biri birlerine karşı olan vaziyetlerinin tesirleri altında dünyaya gelecek olduğundan, meselâ talii Kamer olanlar bunun mahsusatından olan evsafın hepsi veya bazıları ile muttasıf olurlar.

Tarihin her safhasında ve şimdi de görünüyor ki, muhtelif devletlerin dinî ve siyasî fırkaların kendilerine mahsus renk renk bayrakları olduğu gibi, askerî, mülkî ve ruhanî rütbe ve sınıfların da ayrı ayrı renkleri vardır. Papanın kırmızı mantosu ve şeyhülislâmın beyaz kürkü (*ferve-i beyza*)¹ olduğu gibi, budâ rahiplerinin sarı elbisesi, sûfi tarikatlarından kadirîlerin — yeşil, rifâîlerin — siyah ve bedevîlerin — kırmızı sarıkları vardı. Garpta olduğu gibi, şarkta da dinî ve siyasî fırkaların muhtelif renkte bayrakları vardı: Hürremiyelerden olan muhannire'lerin — kırmızı, Haşimî-abbasîlerden müsevvide'lerin — siyah, Harurî-haricîlerden mübeyyize'lerin — beyaz, Mudar (*Mudar ül-hamra*) kabilesinin — kırmızı; Abbasîler'e zıd olmak için, ak libaslar giydiklerinden, Mukanna fırkasına mübeyyize denirdi.

Peygamberimiz, siyah, sarı ve beyaz bayraklar kullanmış idiler (bk. *Sünen-i Ebi Davud*, I, Dehli tabı, s. 356).

Çün târım-ı hâmis olda menzil

Kan ağlayıp itti özre aheng

Çün irdi sipih-i heftümine

Keyvan şef' idip Bilâli

Besdir bana bu şeb özürhâhi

Mirriha iriştî hatşe-i dil

Daman-ı sipihri kıldı gülreng

Bahşitti saadet âlemine

Böyle deyip itti rayı mali

Bâlâter-i reng kıl siyâhi

Bu beyitlerde *Mirrih*'in kırmızı ve *Zuhâl*'in siyah rengine işaret edilmektedir.

¹ *Sabh el-a'sa* (III, 486)'da görüldüğü vechile, Mısır'ın Kadı el-Kuzat'ma, has ahırdan kır bir katır tahsis olunmuş idi ki, bu renkte bir hayvana, bundan başka, devlet adamlarından kimse binemezdi.

Hammer, *Osmanlı devleti tarihi* (türk. trc. III, 8)'de görülür ki, Bizans hükümdarları zamanında cari teşrifat usulünce, yeni patrik olan kimse imparatorun has ahırından çıkarılmış ve üzerine gayet kıymetli takım vurulup, beyaz haşa konulmuş bir at ile saraydan çıkar ve patrikhaneye gider idi.

Emevîlerin şiarları yeşil olarak gösterilmekte ve, buna delil olmak üzere de, emevîlerden olmasından dolayı, hilâfet iddiasına kalkmış olan el-Melik el-Said İsmail'in bu esnada yeşiller giyinmiş olduğu söylenmektedir (bk. *Subh el-a'sa*, III, 274).¹

Abbasîlerin şiarları siyah idi.² Bunların siyahı tercih etmiş olmaları hakkında *Subh el-a'sa* (III, 274) şu malûmatı vermektedir: Kadı Maverdî (ölm. 450 = 1063), *El-havi el-kebir* namındaki fikhî eserinde der ki, „hüneyn vak'asında ve Mekke'nin fethi gününde Peygamberimiz amçaları Abbas'a siyah bir bayrak vermiş idi. Abbasiler buna binaen siyahı tercih etmiş olmalıdırlar“. Ebû Hilâl el-Askerî (ölm. 395 = 1004) *El-evail* nam eserinde bu hususta şöyle demektedir:—„Son Emevî halifesi Mervan 132 (= 749)de, Abbasîlerin ilk halifeleri olan Seffah'm biraderi olup, abbasiler namına ilk harekete geçen ve ilk defa hak davasını ortaya atan İbrahim'i katletmek istediği vakit, bu zat, kendi tarafdarlarına, öldürülmesinden dolayı, müteessir olmamalarını ve biraderi Seffah'a bi'at etmelerini söyleyerek, terk-i hayat etmiş ve bu teessür ile tarafdarlarının siyah giyinmiş olmaları ile, bu renk abbasîlerin şiarı olmuş idi“.

Eski araplar da, intikam almak üzere kıyam ettikleri vakit, siyah sarık sararlardı (bk. Eganî, IX, 104, Mısır basm., 1936).

Hulagû'nun da, kendisine mahsus işler için, bir siyah bayrağı vardı (bk. İbn Hicce, *Semerat el-evrak*, zeyil, *El-mustatraf* kenarı, II, 154 Mısır basm., 1311).

Fatimîlerin bayrakları yeşil idi. Bunların, alevîlerin rengi olduğu söylenen, beyazı tercih ettikleri ve bayraklarının da beyaz veya kırmızı olduğu söylenmektedir.

Eyyubîlerin bayrakları sarı idi (bk. Zehebî, *Düvel el-islâm*, II, 75, Haydarabad basm.). Meşhur Selâhaddin Eyyubî'nin 589 (= 1193) da vuku bulan vefatı üzerine, bir çok şairler tarafından söylenmiş olan

¹ Abbasîlerin ilk halifeleri Seffah'a ve ondan evvel amcası Abdullah'a karşı emevî taraftarlarından olan bazı şehirler ahâlisi ve emevîlerin vâli ve kumandanları şurada burada kıyam ve isyan etmiş idiler ki, bu kıyam ve isyanlara tarihte *tabyîz* denilmektedir. Buna nazaran emevîlerin şiarları beyaz olmak lâzım gelir. Krş. İbn el-Esir, *Tarih*, V, 206—207, Mısır basm. 1302.

² Selçukîler dahi siyah çitr kullanırlar idi; bunu şu beyitten öğreniyoruz:

چون چتر سنجری رخ بختم سیاه باد باقتر اکر بود هوس ملاک سنجرم

Anadolu Selçukîlerinde dahi çitr siyah idi (bk. Yazıcı-zade Ali, *Tarih-i âl-i Selçuk*, Revan köşkü kütüp., nr. 1391, var. 410.

mersiyelerin birinde — „yürü, dünyaya malik ol ... ona malik olmağa en lâıyk olan sensin; her nereye teveccüh edersen, nusrat ve zafer senin sarı bayrağının yanındadır“¹— denilmektedir. Kadı Kemaleddin'in: — „sevgili ile üzerimizde kerem ve iffetten iki örtü olduğu halde, melik-i eşrefin rengindeki bayrakları taşıyan bir ordu gibi, sabah kendini gösterinciye kadar, birbirimize sarılıp yattık“² mealindeki şiirinden dahi eyyubîlerih bayraklarının sarı olduğu anlaşılabilir (bk. İbn Hicce, *Hizânet el-edeb*, s. 156)

Habeşlerin bayrakları sarı idi (bk. *Subh el-a'sa*, V, 301).

İran hükümdarı Feridun'un bayrağı sarı atlastan idi (bk. Molla Lûffi, *Taz'if el-mezbah*).³

Muvahhidler devletinin, *alem-i mansur* („muzaffer bayrak“) dedikleri, bayrakları, beyaz ipekten idi.

Tunus hükümetinin de, *alem-i mansur* namını verdikleri, beyaz bir bayrakları vardı ki, resmî günlerde bunun etrafında kırmızı, sarı ve yeşil bayraklar çekilirdi (bk. *Subh el-a'sa* V, 206).

Dinî mezhepler vasıtası ile halkı parçalamak mümkün olmayan şehirlerde, halkın başına geçmek isteyenler, siyah ve kırmızı bayrak ile halkı bir birinden ayırır, bu vasıtalar etrafında taassup ve tarafdarlıklar vücuda getirir ve kendileri bunların başlarına geçerlerdi (bk. Gazalî, *Mizan el-amel*, sonu).

Renklerin böyle devletlere, siyasî, dinî ve içtimai fırkalar alâmet olmasından başka manaları da vardır: beyaz renk, bir vakitler, Endülüs'te hüznün ve matem alâmeti imiş; bunu şu: — „değler ki, beyaz renk Endülüs'te matem libası imiş; ben bunu işidince, hemen tasdik ettim; çünkü ben elimden kaçırdığım gençliğin hüznü ile ihtiyarlık beyazlarını giymiş değil miyim?...“ — mealinde olan arapça bir şiirden anlıyoruz.⁴ Eski türklerde de beyaz, matem rengi idi. Akkoyonluların da bayrakları beyaz idi (bk. *Millî tetebbular* mec., 293). Kırgızlarda beyaz bugün de matem rengidir.⁵ Siyahın matem rengi olduğunu

1 ارى النصر مقروناً برايتك الصفرا فسر واملك الدنيا فانت بها اخرى

2 بتنا و قد لف العناق جسمنا حتى بدا فلق الصباح كجحفل في بردتين تكريم و تعفف راياته رتك المليك الاشراف

³ Bk. Molla Lûffi, *Taz'if al-mezbah*, (Metin — Serefeddin Yaltkaya, trc. Dr. Abdülhak Adnan ve Henri Corbin), Paris, 1940 (İstanbul fransız arkeoloji enstitüsü külliyyatı).

4 يقولون البياض لباس حزن الم تزي لبست بياض شيبى بانلس فقلت من الصواب لاني قد حزنت على الشباب

⁵ İslâm fıkında kefenin beyaz olması müstehaptır. Acaba beyazın matem alâmeti olması ile bunun bir münasebeti olabilir mi?

bugün de biliyoruz.¹ Urfi'nin şu: —„kefen ve tabutu getir ve elbiseyi çivit rengine boya ... zira tabip, zamandır ve afiyet de, hastadır ...“² mealde olan beyitinden, menekşe renginin de, bir zamanlar, matem rengi olduğunu öğreniyoruz. Âhi'nin (*Hüsn-ü dil*, s. 101) şu: — „benefşe yakub vâr hırka-i matemî göğe boyandırmış“— ibaresine bakılırsa, bizde dahi eskiden bu rengin hüznü ve matem alâmeti olduğu varittir. Mavî ve siyahın Timurîlerde matem rengi olması hakkında bk. Hammer, *Osmanlı tarihi* (türk. trc. II, 85): — „Bayazid'in vefatından 4 gün sonra, Timur'un en sevgili hafidi Sultan Muhammed, 19 yaşında, terk-i hayat etti. Bunun mematu, bütün orduda mûcib-i keder oldu; ümera ve ekâbir-i devlet nişane-i matem olarak, siyah ve mavî giydiler“. Bundan başka krş. bir de sufilerin mavî elbiseleri (bk. Gazalî, *İhya el-ulûm*, III, 260, İstanbul, 1322)³ ve osmanlı ulemasının asumanî çizimleri (bk. Cevdet, *Tarih*, II, 31, İstanbul, 1309).⁴

Şimdi biz, burada asıl maksadımıza gelmiş olduğumuzdan, şu suali soruyoruz: siyasî, dinî, millî ve içtimâî misalleri gösterilen bayrakların renkleri acaba rast gele mi alınmıştır? Acaba bunların, esas itibarı ile yarı mabut addedilen ve muhtelif renkleri olan yıldızlar ile bir alâkaları yok mudur?

Eski kanaate göre, gökteki 7 yıldız ve 12 burcun yer yüzünde mevcut olan her şeyin ve insanlar arasında şahsî ve içtimâî vuku bulmakta olan şunun ve hâdisatın, ahlâk ve emzicenin, felâket ve saadetin, bolluk, kıtlık, muharebe, musalâha ve sairenin sebep ve menşeleri olmakla kâinatta, Allahtan sonra, yegâne amil ve fail bunlar sayılıyorlar idi. Bunlar, yukarıda söylendiği gibi, yer yüzünün yedi iklimini, bütün mevcudiyetleri ile, kendileri aralarında taksim ediyorlar idi. Her türlü vasıflar ve her cins hâdiseler, bunlardan birine mensup sayılıyordu. Renkler de bunlardan birine mensup addediliyordu. Bunların her birinin kendilerine mahsus bir rengi olduğu gibi, bunların ayrı ayrı buhurları ve madenleri de

¹ Krş. Nazim: *Hat âver olduğu dem hüsnü kareler giydi*

Libası matemîyanın siyah came olur

² کفن بیاور و تابوت و جامه نیلی کن که روزگار طیبست و عاقبت بیار

³ Hafız da bu mavî giyen sūfilere hitaben:

صوفی بیاکه خرقة سالوس برکشیم وین نقش زرترا خط بطلان بسر کشیم

diyor ki, bundan da sūfilerin mavî libas giydikleri anlaşılmalıdır.

⁴ Sâbit de bir âlimin vafında şöyle diyor:

*acab mı muze-i mahsusuna ola muhtas
şu danedâr-ü cilâdâde asumanî edim*

vardı. Bu 7 yıldız için yedi yerde kendilerinin madenlerinden heykelleri vazolunmuş idi. Bu heykellerin sedenesi bunların kendilerine mahsus buhur ile buhurlanır ve bu yıldızların renginde libaslar giyerler ve bunlara mahsus olan senaları okuyarak, onların ruhaniyetlerini istinzâl eyerlerdi (bk. İbn Vahşiye, *El-felâhat el-nabtiyye* ve Mes'udi, *Muruc üz-zeheb*, I, 287, Mısır basm., 1283). Çünkü, yukarıda söylediğimiz gibi, yer yüzündeki bütün hâdiseleri bunlar ika' ediyorlardı. Muhtelif renkler dahi, diğer her şey gibi, bu yıldızların tesirleri altında bulunuyordu. Her renk bu yıldızlardan ve burçlardan birine mensup idi.²

Bundan muhtelif insanların ve muhtelif dinî ve siyasî zümrelerin bu renklerden birini kendilerine şiar etmiş olmaları, acaba esas itibarı ile, eski bir inanışın neticesi değil midir? Meselâ uzviyet üzerinde müessir olmaları ile bu yıldızlardan birinci iklime hâkim olan Zuhâl'in siyah renginin tesiri ile, bu iklimdeki Serendip, Çin'in cenup tarafları, Hind, Habeşistan ve Yemen ahalisinin ve zencilerin renkleri esmer ve kara olduğu gibi, bu yıldıza mahsus olan heykel de bunun ruhaniyeti istinzâl edilirken, siyah giyiliyor ve, bu eski dinin zaruretinden dolayı, bunların renkleri siyah olduğu gibi, bayrakları ve diğer alâmetleri de siyah oluyordu, denilmez mi? Mirrih'in mahsusatından olan şecaat, cesaret, harp v.s. 'yi kendisinde yaşatan biz türklerin bayrağımızın kırmızılığı ile türk diyarımızın hâkimi olan bu yıldızın kırmızı rengi arasında bir münasebet yok mudur? „Türk kırmızından hoşlanır“ meselenin menşei, acaba böyle bir münasebetten dolayı değil midir?

¹ *Heykel*, sumerce bir kelime olup, „büyük ev“ demektir.

² Her rengin bir yıldızla tabi olduğu ve her rengin ayrı tesiri bulunduğu kanaati, düne kadar, bizde dahi vardı. Şu satırlar bize bunu açık surette göstermektedir: — „İbrahim Paşa'ya altı tuğ ve, o zamana kadar dört olmak mutad iken, yedi sancak verildi; ikisi kırmızı, ikisi çizgili, ötekileri beyaz, yeşil ve sarı olan bu yedi sancak, osmanlı ordularına seyyarat-ı seb'anın tesirat-ı mes'udesini celbetmek üzere, tefe'ül olunmuş idi“ (bk. Hammer, türk. trc., V, 84).